
EMPIRICKÉ STUDIE

CHARAKTERISTIKY VYSOKOŠKOLSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ A PROFESNÍ ÚSPĚCH

RADIM RYŠKA, MARTIN ZELENKA

Anotace: Jednu z významných interakcí pro vysokoškolské vzdělávání představuje trh práce. Jak se mění charakteristiky studia a poskytovaného vzdělání, je možné ve vývoji dobře zkoumat u absolventů minulých let, protože jejich pozici při vstupu na trh práce ovlivnily jevy spojené s ekonomickou krizí. Článek s využitím dvou rozsáhlých souborů dat výpovědí absolventů o jejich uplatnění na trhu práce a o hodnocení získaného vzdělání analyzuje faktory, které přispívají k profesnímu úspěchu absolventů vysokých škol, a které charakteristiky vysokoškolského vzdělávání mají vliv na úspěšné uplatnění absolventů na pracovním trhu. Článek tak přispívá k poznání v jedné z hlavních oblastí výzkumu uplatnění absolventů, jíž je hledání faktorů na straně vysokoškolského vzdělávání významných pro úspěch absolventů v profesním životě.

Klíčová slova: absolventi vysokých škol, přechod na trh práce, charakteristiky studijního programu, profesní úspěch

Abstract: The labor market represents one of the significant interactions for higher education. How the characteristics of study and training are changing can be well observed on graduates from recent years because their position when entering the labor market was affected by the phenomena associated with the economic crisis. Using two large data sets dealing with employability of graduates in the labor market and evaluation of obtained education, article is analyzing factors that contribute to the professional success of higher education graduates and examines the characteristics of higher education in relation with employability of graduates in the labor market. With that the article contributes to knowledge in one of the main areas of research of graduates employability, which is the search for factors of higher education that are important for graduates success in professional life.

Key words: higher education graduates, transition to the labor market, characteristics of study program, professional success

1 ÚVOD

Přechod ze vzdělání na pracovní trh je komplexním procesem s mnoha interakcemi a proměnnými, které kvalitu přechodu ovlivňují. Interakce jsou vnitřní, v rámci vysokoškolského studia, v rámci přímého vztahu mezi světem vzdělávání a práce a také v rámci samotného pracovního trhu, a vnější, v rámci zasazení vysokoškolského vzdělávání do celého školského systému, v rámci rozsáhlého spektra a úrovní nabývaných kvalifikací a v rámci interakce světa vzdělávání a práce s okolím – s ekonomikou, se společností. Všechny tyto oblasti jsou zdrojem komplexu faktorů a vzájemných vztahů, které ovlivňují pohled absolventů na získané vzdělání a jejich hodnocení a skutečnou pozici na trhu práce.

V minulých letech naše země procházela ekonomickou krizí a její vliv se nějakým způsobem odrazil i v celém spektru interakcí a faktorů spojených s přechodem absolventů na trh práce, které jsou již po několik minulých desetiletí předmětem výzkumu. Ekonomická krize zde působila jako externí faktor, který ovlivnil především fungování trhu práce. Vliv se však promítl i do oblasti vzdělávání. Období nestabilit jsou zajímavá pro zkoumání chování systémů, protože pod vlivem změny je systém nucen se přizpůsobit nebo na změnu reagovat, aby byla opět dosažena rovnováha v rámci dynamických vazeb systémů.

V našem článku se budeme věnovat tomu, jak se minulé období projevilo v charakteristikách, které uvažujeme při hodnocení profesního úspěchu absolventů. Využijeme k tomu datových souborů ze dvou šetření vysokoškoláků, kteří jsou již na trhu práce a kteří hodnotili dosažené vzdělání a svoji pozici na pracovním trhu. První šetření bylo provedeno v rámci mezinárodního projektu REFLEX v roce 2006, kdy svoji pozici na trhu práce a získané vzdělání hodnotili absolventi vysokých škol z let 2001 a 2002. Druhé šetření pak proběhlo v létě roku 2010 a v něm své vzdělání a pozici na trhu práce hodnotili absolventi z let 2005 a 2006. První skupina absolventů prožila svá první léta na pracovním trhu v období poměrně stabilně se rozvíjející ekonomiky, i když jisté prvky nestability se v tomto období také vyskytly, avšak ty nebyly souměřitelné svými efekty s ekonomickou krizí na konci minulého desetiletí. Tato data nám umožní srovnat, jak se charakteristiky vysokoškolského vzdělávání projevily u obou skupin absolventů, které měly při vstupu na trh práce odlišné podmínky. Podíváme se na to, jak tyto dvě skupiny absolventů hodnotí vybrané aspekty vysokoškolského studia a jak se v období jejich vstupu na trh práce projevily vybrané faktory, kterými je hodnocen profesní úspěch.

Výzkum vztahu světa vzdělávání a práce se v poslední době soustředí na hledání a popis faktorů, které na straně vzdělávacího systému určují úspěšnost absolventů na pracovním trhu. K podpoře tohoto výzkumného úsilí především směřuje tento článek. Výzkumné práce byly motivovány zahraničními pracemi a výsledky (jak je uvedeno v příští kapitole), a poprvé díky existenci odpovídajících datových souborů tak byly využity při výzkumu charakteristik profesní úspěšnosti u českých absolventů vysokých škol. S využitím regresní analýzy se podíváme na to, které charakteristiky studijního programu a způsobů výuky mají vliv a jaký na uplatnění absolventů. U zaměření studijního programu budeme uvažovat širší zaměření

studijního programu, míru zaměření na budoucí profesní uplatnění a míru prestižnosti programu z akademického hlediska. Způsoby výuky jsou posuzovány na základě faktorů, jako jsou: vytváření vlastních textů, ústní prezentace studentů, účast na projektech a vlastní řešení problémů, práce ve skupinách, stáže a praxe, získávání praktických dovedností, účast na výzkumných projektech, přednášky, získávání teoretických znalostí, učitel jako hlavní zdroj informací. Ve výpočtech budeme uvažovat také rozdíly v individuálních charakteristikách absolventů, jako je jejich vynaložené studijní úsilí a dosažené výsledky. Posuzovat budeme také rozdíly mezi obory a typy vzdělání a do výpočtů zahrneme i základní demografické charakteristiky jako věk a pohlaví.

2 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ A MĚŘÍCÍ UPLATNĚNÍ VYSOKOŠKOLÁKŮ NA TRHU PRÁCE

Mezi efekty vzdělávání a zaměstnatelností existuje velký počet doložených souvislostí, které byly nashromážděny v průběhu minulých desetiletí, kdy se rozvíjel výzkum přechodu absolventů ze vzdělávání do práce. Školní efekty byly potvrzeny například v závislosti na reputaci školy (Wilson; Smith-Lovin 1983), v závislosti na sociální síti školy (Rosenbaum et al. 1999) nebo oboru studia (Reimer et al. 2008). Vliv studijního programu byl dále potvrzen ve vztahu k individuálním příležitostem zaměstnání, k profesnímu statusu a výdělkům (např. Kerckhoff 2001, Psacharopoulos & Patrinos 2004, Teichler 2007).

Kontinuálně se rozvíjejí přístupy, které se snaží postihnout profesní úspěch ve vazbě na získaném vzdělání. Na jedné straně jsou tu přístupy, které se zaměřují na zúžený výčet charakteristik na straně trhu práce, jako jsou výdělky, profesní status, spektrum dostupných profesí v závislosti na získaném vzdělání nebo jistota zaměstnání (např. Heijke; Meng 2006, van der Velden; Wolbers 2007). Na straně druhé se objevují přístupy, které se vedle uvedených charakteristik snaží postihnout i faktory, které ukazují na perspektivnost profese a možný další rozvoj kariéry – do analýz se tak zahrnují i proměnné charakterizující etapu přechodu ze školy do práce, míru využití znalostí a nabytých kompetencí, odpovídající charakter a spektrum nabytých kompetencí, nebo i charakteristiky práce, jako je autonomie práce, spokojenost s profesí; důležitou charakteristikou je také míra dalšího vzdělávání (např. Teichler 1999, Schomburg 2007, Vermeulen; Schmidt 2008).

Na straně vzdělávání se zpočátku ve vazbě na uplatnění na trhu práce uvažovala především úroveň dosaženého vzdělání. Později se začaly přidávat další charakteristiky, jako je studijní program, studijní obor a postupně i faktory, které vypovídaly o podmínkách vzdělávání a charakteru výuky. Při uvažování studijních a školních charakteristik se však ukazuje, že pro jejich správné užití ve výpočtových modelech je nutné uvažovat i další charakteristiky na vstupu studijních oborů nebo programů či celých škol, jako je jejich selektivita, protože některé efekty mohou být dány jiným složením studentů, kteří do škol nebo na dané studijní obory vstupují (Teichler 2007, Ryška 2008). Vedle selektivity na vstupu do terciárního vzdělávání

jsou rovněž důležité charakteristiky trhu práce, kam absolventi po škole nastupují. Mnohé výzkumy například prokázaly, že charakter regionálního trhu práce může být úrovnově významnější než rozdílnost v charakteristikách absolvovaných studijních programů (van der Velden; Wolbers 2007).

Specifickou oblast školních a studijních charakteristik, které se zkoumají ve vazbě na jejich příspěvek k uplatnitelnosti absolventů na pracovním trhu, představují kurikulární aspekty vysokoškolského studia. Váží se k pokračující debatě o tom, nakolik má být vysokoškolské studium všeobecné a nakolik má připravovat na specifické profese. Výsledky této debaty a výzkumů nejsou jednoznačné. Zvyšující se důraz na všeobecné kompetence je spojen s rychlejším zastaráváním poznatků, a tedy větší důležitostí celoživotního učení, dále je spojen s vyšší interdisciplinárností většiny oborů. Vzhledem k velkému počtu absolventů terciárního studia se také zvyšuje důraz na flexibilitu a schopnost vyrovnat se s problémy v jiných oborech. Na druhé straně přetrvává potřeba specifických kompetencí, protože pokračující specializace mnoha oborů vyžaduje hluboké specifické znalosti. V mnoha vědeckých oborech a inženýrství se specifické znalosti a dovednosti velice cení. Kurikulum v terciárním vzdělávání se tak studuje ve vazbě k uplatnitelnosti absolventů v následujících dimenzích: nakolik jde o přípravu na tvorbu nových znalostí a nakolik se jedná o pouhou reprodukci a využití stávajících znalostí; nakolik se kurikulum vztahuje ke konkrétní profesi, a pokud je profesně orientované, jaká je míra profesní specializace, zda se studium zaměřuje na jednu disciplínu, nebo na kombinaci více disciplín; jaká je míra snahy ovlivnit vývoj osobnosti studenta; jak je rozdělena náplň studia z hlediska délky a jednotlivých úrovní nebo zda převládá rozdělení na krátké odborné studijní programy a teoretické dlouhé programy (např. Teichler 2009). Tomu odpovídá i hodnocení charakteru a dimenzí výuky v různých šetřeních, která se snaží postihnout kurikulární aspekty vzdělávání a jejich vazbu na uplatnitelnost absolventů (Allen; van der Velden 2007, Zelenka 2008).

Při posuzování specifík vzdělávacích programů jsou hledány charakteristiky, které mohou být přisouzeny vzdělávacímu programu, a tedy představují skupinový jev z hlediska toho, jak výstupy vzdělávání mohou posuzovat zaměstnavatelé. Tyto charakteristiky by měly představovat to, co je s určitou jistotou výstupem vzdělávání bez ohledu na individuální specifika studentů. Posuzované kompetence jsou tedy ve výzkumech rozdělovány do dvou skupin: na akademické (všeobecné) a na oborově specifické. Mezi akademické kompetence se řadí například schopnost učení, reflexní myšlení a hodnocení vlastní práce, schopnost řešení problémů, analytické kompetence, schopnost dokumentace nápadů a informací. Jako oborově specifické kompetence jsou uváděny teoretické znalosti oboru a oborově specifické metodologické znalosti a dovednosti (Heijke; Meng 2006).

Zmíněné oblasti výzkumu, jako je výzkum studijních podmínek, způsobů výuky či kurikula, patří k jedněm z hlavních v oblasti výzkumu uplatnitelnosti absolventů, jejich přechodu ze školy do práce a hodnocení získaného vzdělání. Před současným výzkumem stojí úkol nalézt jasnější a více konzistentní způsoby, jak měřit a zjišťovat, které faktory z oblasti studijních podmínek a způsobů výuky (včetně kurikulární oblasti) jsou v terciárním vzdělávání důležité ve vztahu k přechodu na pracovní

trh a ve vztahu k pracovní kariéře. Jedná se tedy o stanovení relativní váhy různých elementů studia a studijních podmínek pro nabytí kompetencí ve vazbě na jejich využití v práci. S tím souvisí i další dvě prioritní oblasti současného výzkumu: první, nalezení lepšího konceptuálního vyjádření souladu mezi terciárním vzděláváním a světem práce a zlepšení chápání profesního úspěchu, a druhá, zlepšení posuzování potřebných profesních požadavků a kompetencí (Teichler 2009).

Přechod absolventů vysokých škol na trh práce se zejména v druhé polovině prvního desetiletí 21. století u nás odehrával v kontextu dvou zásadních jevů, a to masifikace terciárního vzdělávání a ekonomické krize, která následovala po létech ekonomického růstu.

Zatímco vyspělé země začaly s takzvanou masifikací vysokoškolského vzdělání již před více než 40 lety, u nás se začal počet vysokoškoláků zvyšovat výraznějším způsobem až po roce 1989. Zásadní změnu ovšem přineslo teprve zavádění tzv. strukturovaného studia po roce 2001 v důsledku přijetí novely zákona o vysokých školách, která fakticky zahájila implementaci Boloňské deklarace, kterou v roce 1999 podepsaly úřady zodpovědné za vysoké školství devětatdvaceti evropských zemí. Vzhledem k délce vysokoškolského studia se však výrazné zvyšování počtu absolventů začalo projevovat až zhruba v posledních 8 letech.

Již několik posledních let patří totiž Česká republika k zemím, kde počet absolventů s terciárním vzděláním roste nejrychleji. Pro aktuálnější srovnání tohoto vývoje je vhodným ukazatelem podíl absolventů vysokých škol z odpovídající věkové skupiny, do kterého se každému započítává samozřejmě pouze první vysokoškolský diplom. Takto měřená míra graduace činila ještě v roce 2002 pouze o něco málo více jak 15 %. Do roku 2006 se však výrazně zvýšila na více než 29 %. Tento růst pokračoval i nadále a v roce 2008 se Česká republika s téměř 36 % přiblížila průměrné úrovni vyspělých zemí (OECD 2010).

Tak jak se zvyšuje míra graduace, zvyšují se i absolutní počty absolventů vysokých škol. Například v roce 2010 jich bylo více zhruba 2,5krát tolik, co před osmi lety. V letech důležitých pro následující text absolvovalo vysokou školu v roce 2002 přibližně 30 tisíc lidí, o 4 roky později to bylo již 50 tisíc. Převážně to bylo způsobeno výrazným nárůstem počtu absolventů bakalářského studia (z necelých 8 tisíc v roce 2002 na více jak 23 tisíc v roce 2006). Ti však v letech 2002 až 2006 zhruba v 65 % pokračovali v dalším studiu. Proto se počet těch, kteří vstoupili na trh práce, zvýšil o něco pomaleji než celkový počet absolventů. I tak však v roce 2006 na trh práce vstoupilo o 35 % více absolventů vysokých škol než v roce 2002¹ (SIMS 2002 - 2010).

Světová ekonomická krize, která vypukla v USA v prosinci roku 2007, se naplno projevila v České republice zejména v roce 2009. Jedním ze zásadních projevů bylo výrazné zvýšení míry nezaměstnanosti, které se samozřejmě nevyhnulo ani absolventům vysokých škol.

V České republice se počet nezaměstnaných vysokoškoláků od poloviny roku 2008 do poloviny roku 2010 zvýšil z necelých 11 na 21,6 tisíc, přičemž však v prvním čtvrtletí roku 2010 jich bylo již dokonce téměř 28 tisíc. Míra jejich nezaměstnanosti se v první polovině roku 2008 pohybovala kolem 1,5 %, o rok později to již

1 V roce 2010 to bylo již dokonce o 95 % více než v roce 2002.

bylo 1,9%, v prvním čtvrtletí 2010 se dokonce přehoupla přes 3%, aby ve druhém čtvrtletí roku 2010 klesla na 2,4%. Tento vývoj je v zásadě v souladu s celkovou zaměstnatelností v České republice a také v Evropské unii, kde se vliv ekonomické krize na nezaměstnanost ve většině jejích zemí začal projevovat v průběhu roku 2009 a vyvrcholil právě v prvním čtvrtletí roku 2010. V průměru se v zemích Evropské unie mezi polovinou roku 2008 a polovinou roku 2009 zvýšila celková míra nezaměstnanosti z 6,9% na 9,0% a v polovině roku 2010 činila 9,7%. Míra nezaměstnanosti vysokoškoláků se pak ve stejných obdobích zvyšovala z 3,7% na 4,9% a na 5,2% (Koucký; Zelenka 2010).

Co se týče zaměstnatelnosti čerstvých absolventů vysokých škol, ta se až do školního roku 2007/08 dlouhodobě zlepšovala. Kvůli ekonomické krizi to však již neplatí. Ve školním roce 2007/08 bylo půl roku až rok po ukončení studia nezaměstnaných méně než 2,4% absolventů, ve školním roce 2008/09 to bylo již více jak 2,8% a ve školním roce 2009/10 došlo ke zvýšení dokonce na téměř 4,2%. Do značné míry je tento vývoj způsoben celkovou situací na pracovním trhu a změnami v nezaměstnanosti, přičemž její dopady u vysokoškoláků se nijak zvlášť neliší oproti absolventům s nižším vzděláním, pouze byly u absolventů vysokých škol znát o něco později. Zatímco mezi dubnem 2008 a dubnem 2009 vrostly zejména počty absolventů středních škol bez maturity, o rok později byl již zaznamenán rychlejší růst nezaměstnaných maturantů a vysokoškoláků. Podle evidence úřadů práce k 30. 4. 2010 počet nezaměstnaných absolventů vysokých škol vzrostl za poslední dva roky o více jak 97%, nezaměstnaných absolventů středních škol s maturitou o zhruba 105% a nezaměstnaných absolventů středních škol bez maturity o téměř 122%. Tento výrazný nárůst počtu čerstvých absolventů ucházejících se o práci na úřadech práce do značné míry potvrzuje fakt, že v době ekonomické krize patří absolventi k lidem, kteří jsou nezaměstnaností nejvíce ohroženi (Koucký; Zelenka 2010).

3 DATA A METODOLOGIE

Data o uplatnění absolventů vysokých škol a jejich hodnocení získaného vzdělání byla získána ze dvou projektů. V letech 2004-2007 byl řešen projekt Reflex (*The Flexible Professional in the Knowledge Society: New Demands on Higher Education in Europe*) v 15 evropských zemích, včetně České republiky, a v Japonsku. Cílovou kohortou absolventů byli lidé, kteří absolvovali vysokou školu v letech 2001 a 2002. Výběrový soubor byl vybrán kombinací kvótního a náhodného výběru. Pro každou vysokou školu a fakultu byl zvolen cílový počet respondentů a ti pak byli vybráni náhodně. Data byla sebrána mezi březnem a červnem 2006. Dotazníky byly rozeslány poštou spolu s obálkou a zpáteční adresou. Celkem bylo získáno téměř 6800 vyplněných dotazníků při míře návratnosti 27,2%.

V roce 2010 se uskutečnil národní projekt REFLEX 2010: Zaměstnatelnost a uplatnění absolventů vysokých škol na pracovním trhu a hodnocení získaného vysokoškolského vzdělání, který vycházel z projektu REFLEX. Využil rovněž nejnovější zkušenosti obdobných projektů realizovaných v Německu a Rakousku a dále poznatky z mezinárodních projektů HEGESCO (8 zemí jižní a východní Evropy) a PROFLEX

(6 zemí Jižní Ameriky). Šetření realizované v rámci projektu REFLEX 2010 se týkalo absolventů vysokých škol z let 2005-2006, tedy 4-5 let po získání diplomu, čímž vymezení vzorku zkoumaných absolventů odpovídalo předchozímu šetření. Stejně jako v předchozím šetření byl také vybrán výběrový soubor – tedy kombinací kvótního a náhodného výběru, kdy pro každou vysokou školu a fakultu byl zvolen cílový počet respondentů, kteří pak byli vybráni náhodně. Data byla sebrána mezi květnem a zářím 2010. Celkem se zúčastnilo 20 veřejných, jedna státní a tři soukromé vysoké školy. Dotazování se uskutečnilo pomocí internetové aplikace. Celkem bylo získáno více jak 8600 vyplněných dotazníků při míře návratnosti 19,6%. Naprostá většina jich byla vyplněna kompletně, a bylo je tak možné použít pro všechny následující analýzy.

Dotazník v roce 2010 sestával z deseti hlavních oblastí. V první – vysokoškolská studia – absolventi uvedli všechny absolvované vysoké školy, fakulty, studijní programy, studijní obory a formy studia. Jeden ze studijních programů označili za nejdůležitější pro svou pracovní kariéru a k němu pak také v průběhu dalšího dotazování vztahovali své odpovědi. Ve druhé oblasti - vzdělání před vysokou školou a praxe během studia – absolventi uvedli informace o veškerém vzdělávání na úrovni střední školy, vyšší odborné školy a jiného studia před vysokou školou. Absolventi hodnotili také sebe jako středoškolského studenta a uvedli délku své pracovní zkušenosti před vysokoškolským studiem a během něho a vztah pracovní zkušenosti ke studiu. Třetí oblast se věnuje hodnocení vysokoškolského studia. Absolventi posuzují a hodnotí různé charakteristiky absolvovaného studijního programu (spojení s praxí, volnost při sestavování studijního programu, náročnost studia) a způsoby výuky (podíl přednášek, práce ve skupinách, na výzkumných projektech apod.). Poskytují další informace o studijní nabídce a podmínkách studia (koordinace kurzů, systém a organizace zkoušek a studia, komunikace v cizím jazyce a práce s cizojazyčnou literaturou, odbornost výuky, kontakty s učiteli). Absolventi také hodnotí kvalitu vyučujících, uvádějí, kolik času věnovali studiu a jiným aktivitám a vyslovují se ke vztahu studia k praxi a předpokládanému uplatnění (aktuálnost obsahu vzdělávání, příprava na povolání, podpora při hledání zaměstnání nebo zahájení podnikání, podíl odborníků z praxe, možnost získat klíčové dovednosti). Odpovídají také na otázku, zda by opakovali svoji vzdělávací dráhu. Na velkém prostoru, ve 24 položkách, hodnotí kompetence, které vysokoškolským studiem získali. Čtvrtá oblast se věnuje přechodu ze školy do praxe. Absolventi uvádějí, jak získali první zaměstnání, kdy si práci začali hledat, jak dlouho trvalo, než ji našli, a co vedlo k získání práce. Pátá oblast se již zabývá jejich prvním zaměstnáním a absolventi informují o svém prvním povolání (na 4. úrovni klasifikace ISCO) a hospodářském odvětví (2. úroveň klasifikace NACE), o typu pracovní smlouvy, průměrné pracovní době a mzdě. Uvádějí pro tuto práci nejvhodnější úroveň a obor vzdělání a hodnotí, zda a jak byly v prvním zaměstnání využity jejich znalosti a dovednosti. V šesté oblasti stručně informují o celkové době pracovní aktivity od absolvování studia, o počtu zaměstnavatelů a případné nezaměstnanosti. Sedmá oblast pokrývá jejich současnou práci: absolventi uvádějí své současné povolání a hospodářské odvětví, zda podnikají, jakou dobu stráví prací a jakou mají mzdu. Dále se zjišťuje kraj, kde

práci vykonávají, velikost organizace a zda působí v nějaké řídicí funkci. Absolventi uvádějí pro tuto práci nevhodnější úroveň a obor vzdělání a hodnotí, zda a nakolik jsou využity jejich znalosti a dovednosti a jak jsou se svojí současnou prací spokojeni. V osmé oblasti dotazníku absolventi stejně jako při hodnocení vysokoškolského studia uvádějí své kompetence (například všeobecné, odborné teoretické a metodologické znalosti, schopnost je využít v praxi, jazykové, matematické a počítačové dovednosti, řešení problémů, tvořivé myšlení a jednání, dovednost komunikovat, rozhodovat se, organizovat a řídit, schopnost týmové práce, převzít odpovědnost, jednat a myslet ekonomicky, dále se vzdělávat, pracovat v mezinárodním prostředí) a srovnávají je s požadavky jejich současné práce. V deváté oblasti absolventi vyjadřují svůj vztah k určitým charakteristikám práce (samostatnost, jistota, výše platu, pracovní podmínky, využití vlastních schopností, vztahy na pracovišti, sociální status, dostatek volného času apod.). Hodnotí svoji spokojenost se svým současným životem, s prací, ekonomickou situací a rodinným životem. Závěrečná, desátá oblast zahrnuje základní osobní údaje jako pohlaví, rok narození, státní občanství, místo pobytu v době prvního zaměstnání a v současnosti, dobu strávenou v zahraničí kvůli práci a studiu, případný počet dětí, vzdělání a povolání rodičů.

V následujících analýzách budou využívána data za Českou republiku z projektů REFLEX 2006 a REFLEX 2010. Výsledné datové soubory byly s pomocí standardních statistických postupů opatřeny vahami tak, aby byly reprezentativní pro absolventy vysokých škol za roky 2001, 2002 a 2005, 2006. Jako váhy byly použity tyto charakteristiky – pohlaví, vystudovaná fakulta nebo vysoká škola (v případě, že škola fakulty nemá) a typ absolvovaného studijního programu (bakalářský, magisterský a doktorský). Pro účely analýzy oborových rozdílů bylo vytvořeno 14 skupin oborů vzdělání². Odlišnou situaci v prvních letech po absolvování na trhu práce posoudíme u obou skupin absolventů pomocí vybraných charakteristik studijního programu a způsobů výuky ve vztahu k uplatnění absolventů a prostřednictvím změny ve faktorech, které mají vliv na profesní úspěch absolventů. Zaměření studijního programu bude charakterizováno šíří zaměření studijního programu, mírou zaměření na budoucí profesní uplatnění a mírou prestižnosti programu z akademického hlediska. Způsoby výuky budou zahrnuty prostřednictvím faktorů: vytváření vlastních textů, ústní prezentace studentů, účast na projektech a vlastní řešení problémů, práce ve skupinách, stáže a praxe, získávání praktických dovedností, účast

2 Při jejich tvorbě byl brán ohled zejména na dostatečné zastoupení oborové skupiny v obou výběrových souborech, přičemž se vycházelo z druhé úrovně klasifikace KKO, která zahrnuje 43 oborových skupin. Výsledkem je 13 oborových skupin (Přírodní vědy a nauky; Informatické obory; Strojírenství, hornictví a hutnictví; Elektrotechnika, telekomunikační a výpočetní technika; Architektura a stavebnictví; Ostatní technické vědy a nauky (Technická a potravinářská chemie, doprava a spoje apod.); Zemědělsko-lesnické a veterinární vědy a nauky; Zdravotnictví, lékařské a farmaceutické vědy a nauky; Humanitní vědy a nauky; Ekonomie, ekonomika a administrativy; Právo, právní a veřejnosprávní činnost; Vzdělávání a sport; Vědy a nauky o kultuře a umění) a skupina ostatní, která je tvořena zejména těmi respondenty, kteří nebyli schopni si z nabídky oborů vybrat a označili svůj vystudovaný obor jako jiný. Touto skupinou se ve většině analýz pro svoji oborovou nevyhraněnost nebudeme zabývat, dobře však poslouží v závěrečné regresní analýze. Nejméně respondentů absolvovalo Vědy a nauky o kultuře a umění (89 a 87 v souboru z roku 2006, respektive 2010), nejvíce Ekonomie, ekonomiku a administrativu (více jak 1400 v obou souborech).

na výzkumných projektech, přednášky, získávání teoretických znalostí a učitel jako hlavní zdroj informací. Rozdíly v individuálních charakteristikách absolventů budou zahrnuty pomocí vynaloženého studijního úsilí a pomocí dosažených studijních výsledků. U posouzení profesního úspěchu budou využity objektivní a subjektivní indikátory. Objektivní indikátory postihne příjem a Mezinárodní index socioekonomického statusu povolání (tzv. ISEI). Indikátory subjektivní budou konstruovány z odpovědí absolventů ohledně hodnocení vhodnosti získaného vzdělání, spokojenosti v zaměstnání a kvalitativních aspektů práce.

Analýzy se zaměří na zodpovězení následujících otázek: projevila se masifikace terciárního vzdělávání a ekonomická krize na uplatnění absolventů na trhu práce? Jak se vybrané charakteristiky studijního programu a způsoby výuky projevují v zaměstnatelnosti absolventů? A konečně, jak se mění charakteristiky vyjadřující profesní úspěch absolventů a jak se mění vliv vzdělávacích charakteristik na profesní úspěch absolventů?

4 ZPŮSOBY VÝUKY A UČENÍ NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH

Jednou ze základních úloh tohoto článku je pokusit se odpovědět na otázku, do jaké míry způsoby vyučování na vysoké škole a způsoby nabývání znalostí a schopností během studia ovlivní následný úspěch v profesním životě. Nejprve se však podíváme, jaké vztahy lze mezi jednotlivými způsoby výuky nalézt. K tomuto účelu výborně poslouží sada otázek položených jak v REFLEXu 2006, tak v REFLEXu 2010, přičemž základní znění otázky bylo: „Do jaké míry byl ve Vašem studijním oboru kladen důraz na uvedené způsoby výuky?“. Zatímco v roce 2006 takovýchto otázek bylo v dotazníku jedenáct, v roce 2010 jich bylo dvanáct. Důležité však je, že deset z nich je u obou šetření totožných, a ty byly pro analýzu využity³.

Vzhledem k potřebě zpřehlednění a zredukování takto velkého počtu způsobů výuky byla na obou výběrových souborech provedena faktorová analýza. Obdobnou analýzu provedl na datech z projektu CHEERS Harald Schomburg (Schomburg 2007) a redukcí 12 velice podobných položek vyextrahoval 4 faktory – výuku zaměřenou na profesi a praxi, individuální učení, výuku učitelem a teorií. V případě analýzy českých dat z let 2006 a 2010 se ukázala jako vhodnější redukce na pouze tři faktory, avšak její výsledky jsou obdobné Schomburgovým. První dva faktory jsou stejné - výuka zaměřená na profesi a praxi a individuální učení a třetí faktor je v podstatě spojením Schomburgových posledních dvou. Blízké vnímání role vysokoškolského učitele a výuky teorie svědčí o tom, že učitel je, alespoň v českém prostředí, vnímán hlavně jako zdroj teoretických poznatků. Následující tabulka ukazuje výsledky faktorové analýzy v obou výběrových souborech.

3 Jde o těchto deset způsobů vyučování či učení: Přednášky; Práce ve skupinách; Účast ve výzkumných projektech; Stáže, praxe; Výcvik a získávání praktických dovedností a zkušeností; Získávání teoretických znalostí; Učitel jako hlavní zdroj informací; Učení se účastí na projektech, vlastní řešení problémů; Vytváření vlastních textů, písemných materiálů; Ústní prezentace studentů. Respondent měl na pětibodové škále posoudit, do jaké míry byl na uvedené způsoby výuky kladen důraz.

Tab. 1: Způsoby výuky na vysoké škole, výsledky faktorové analýzy – matice faktorových zátěží

Položky satící jednotlivé faktory	Jednotlivé faktory					
	2006			2010		
	Individuální učení	Výuka zaměřená na profesi a praxi	Teorie	Individuální učení	Výuka zaměřená na profesi a praxi	Teorie
Vytváření vlastních textů, písemných mat.	0,789	-0,120	0,104	0,788	-0,084	0,120
Ústní prezentace studentů	0,708	0,143	0,107	0,746	0,125	0,092
Učení se účastí na proj., vlastní řešení probl.	0,661	0,252	-0,165	0,651	0,304	-0,186
Práce ve skupinách	0,455	0,335	-0,106	0,449	0,413	-0,085
Stáže, praxe	-0,001	0,821	0,086	-0,029	0,806	0,085
Výcvik a získávání prakt. dovedn. a zkuš. en.	0,126	0,804	-0,072	0,119	0,818	-0,056
Účast ve výzkumných projektech	0,362	0,552	-0,118	0,349	0,530	-0,069
Přednášky	-0,084	0,033	0,713	-0,038	0,083	0,749
Získávání teoretických znalostí	-0,009	-0,077	0,735	0,069	-0,129	0,697
Učitel jako hlavní zdroj informací	0,071	-0,035	0,592	-0,006	-0,005	0,590
% rozptylu	19,3	18,4	14,9	19,4	19,1	14,7
% kumulovaného rozptylu	19,3	37,7	52,6	19,4	38,5	53,3

Pozn.: Metoda hlavních komponent. Rotované řešení s podmínkou varimax.

Na jednotlivé způsoby výuky je v rámci různých studijních programů kladen odlišný důraz. Ve značné míře je to dané oborovým zaměřením programu. Pomocí analýzy faktorových skóre, vypočtených na základě výše uvedené faktorové analýzy, lze rozdělit základních 13 oborových skupin do šesti skupin podle toho, jaký způsob výuky je v těchto oborech preferován.

První skupinu tvoří oborová skupina Zdravotnictví, lékařské a farmaceutické vědy a nauky, kde je kladen výrazný důraz na výuku v podobě stáží, praxe a získávání praktických dovedností a zkušeností a poměrně extenzivně je také vyučována teorie. Naopak výrazně upozaděn je individuální způsob učení například v podobě vytváření vlastních textů nebo ústní prezentace. Druhá skupina se skládá z oborů inženýrských, Elektrotechniky, Telekomunikační a výpočetní techniky a Architektury a stavebnictví. Pro tyto obory je charakteristický zejména nízký důraz na výuku teorie a průměrný až nadprůměrný důraz na praktickou a individuální výuku. Další skupinu tvoří Humanitní vědy a nauky a Ekonomie, kde je kladen výrazný důraz na individuální učení, a zejména v případě humanitních věd také na teorii. Naopak praktické získávání zkušeností je zde poměrně upozaděno. V Přírodních vědách a ve skupině oborů Vzdělávání a sport je kladen důraz na teorii a přednášky, stejně jako na praxi, méně už na individuální učení. Zemědělsko-lesnické a veterinární vědy a nauky a Vědy a nauky o kultuře a umění mají silný důraz na praktickou stránku výuky a slabé zaměření na výuku teorie. Výrazný rozdíl mezi oběma skupinami je v důrazu na individuální učení, který je v případě Věd a nauk o kultuře podstatně výraznější. Sama o sobě pak stojí oborová skupina Právo, právní a veřejnosprávní činnost, pro kterou je charakteristický především nízký důraz na individuální a praktickou výuku a ve srovnání s ostatními obory možná trochu překvapivě pouze průměrný důraz na výuku teorie.

Tab. 2: Způsoby výuky na vysoké škole podle oboru a stupně vzdělání, výsledky faktorové analýzy – matice faktorových skóre

Obor vzdělání	Jednotlivé faktory					
	2006			2010		
	Individuální učení	Výuka zaměřená na profesi a praxi	Teorie	Individuální učení	Výuka zaměřená na profesi a praxi	Teorie
Přírodní vědy a nauky	-0,182	0,164	0,071	0,041	0,139	0,230
Informatické obory	0,431	-0,278	-0,406	0,006	-0,240	-0,531
Strojrenství, hornictví a hutnictví	0,026	-0,184	-0,100	-0,044	-0,091	0,056
Elektrotech., telekom. a výpočet. technika	0,131	-0,088	-0,266	0,062	-0,056	-0,335
Architektura a stavebnictví	0,236	-0,107	-0,327	0,102	-0,061	-0,380
Ostatní technické vědy a nauky	-0,035	0,251	-0,156	-0,023	0,061	-0,050
Zemědělsko-lesnické a veter. vědy a nauky	-0,126	0,351	-0,269	-0,368	0,320	-0,256
Zdravotnictví, lékař. a farm. vědy a nauky	-0,921	1,299	0,188	-0,689	1,086	0,226
Humanitní vědy a nauky	0,225	-0,114	0,314	0,224	-0,149	0,338
Ekonomie, ekonomika a administrativa	0,156	-0,573	0,014	0,282	-0,439	-0,095
Právo, právní a veřejnosprávní činnost	-0,252	-0,572	0,019	-0,492	-0,572	-0,123
Vzdělávání a sport	-0,094	0,401	0,218	-0,051	0,185	0,198
Vědy a nauky o kultuře a umění	0,240	0,722	-0,369	0,191	0,282	-0,461
Typ vzdělání						
bakalářský (Bc.)	-0,085	-0,144	0,097	-0,039	0,068	-0,001
magisterský (Mgr., Ing. apod.)	0,018	0,018	-0,016	0,007	-0,041	-0,002
doktorský (Ph.D.)	-0,202	0,044	0,082	0,143	0,258	0,034

Celkově je tedy vidět, že rozlišení oborů podle způsobů preferované výuky nabízí poměrně heterogenní obraz. Největší rozdíly mezi obory jsou v síle důrazu kladeného na praktickou výuku, nejmenší naopak v míře výuky teorie. Důraz kladený na jednotlivé typy výuky se v jednotlivých skupinách oborů změnil jen velice málo. Výraznější změny lze najít jen u individuálního učení: mezi lety 2006 a 2010 se zvýšil důraz na individuální učení v Přírodních vědách a naukách a v Ekonomii, ekonomice a administrativě a naopak méně zaměřena tímto směrem se stala výuka v Informatických oborech.

5 ZAMĚŘENÍ STUDIJNÍHO PROGRAMU

Pro uplatnění na trhu práce může hrát určující roli také to, jakým způsobem byl vystudovaný obor či studijní program celkově zaměřen (Heijke; Meng 2006, Teichler 2009). Ve výzkumech REFLEX 2006 a REFLEX 2010 byl tento problém operationalizován v podobě sady šesti otázek, přičemž pro účely témat tohoto článku se hodí zejména tři. Za prvé se jedná o otázku, do jaké míry byl program široce zaměřen, za druhé, do jaké míry byl zaměřen na budoucí profesní uplatnění a za třetí, zdali byl prestižní z akademického hlediska. Respondenti mohli odpovídat na pětibodové škále od rozhodně ne po rozhodně ano. Kladně⁴ přitom odpověděla na první dvě otázky v obou šetřeních zhruba polovina respondentů, na třetí otázku pak zhruba třetina.

Podíváme-li se na hodnocení zaměření studijního programu respondenty z různých oborů vzdělání, je vidět, že zde nepanuje taková podobnost ve výsledcích z obou šetření, jako tomu bylo v případě hodnocení způsobů výuky a učení. Nejmarkantněji je to vidět u oborové skupiny Vědy a nauky o kultuře a umění, kde

4 Odpovědi spíše ano a rozhodně ano na 5-bodové škále

v případě všech tří otázek došlo k výraznému poklesu podílu kladných odpovědí. Naopak například u ekonomických oborů došlo ke zdatelnému zlepšení hodnocení. Obecně k největším relativním změnám mezi oborovými skupinami došlo u hodnocení otázky, zda byl program široce zaměřen, což do značné míry zřejmě souvisí s faktem, že tato otázka mezi jednotlivými obory příliš nediferencuje. Pouze necelých 40 % kladných odpovědí na tuto otázku v roce 2010 u skupiny Vědy a nauky o kultuře a umění se výrazněji odlišuje od ostatních oborů, u nichž se pohybuje mezi 45 až 55 %. Podle dat REFLEXu 2010 s výrokem, že studijní program byl zaměřen na budoucí profesní uplatnění, nejčastěji souhlasili zejména absolventi Zdravotnictví, lékařských a farmaceutických věd a nauk a také Vzdělávání a sportu. Nejméně často pak souhlasili absolventi Humanitních, Přírodních a Informatických oborů. Prestižní z akademického hlediska byly hodnoceny nejčastěji Právnícké a Zdravotnické obory, nejméně často obory Zemědělsko-lesnické a veterinární vědy a nauky a Strojírenství, hornictví a hutnictví.

Tab. 3: Charakteristiky studijního programu, podíl souhlasných odpovědí (v %)

Obor vzdělání	2006			2010		
	Široce zaměřen	Zaměřen na budoucí prof. uplatnění	Prestižní z akadem. hlediska	Široce zaměřen	Zaměřen na budoucí prof. uplatnění	Prestižní z akadem. hlediska
Přírodní vědy a nauky	47,7	39,7	40,2	49,8	43,4	44,4
Informatické obory	52,2	52,5	32,4	52,8	42,1	38,7
Strojírenství, hornictví a hutnictví	54,8	47,4	28,6	50,3	56,0	29,8
Elektrotech., telekom. a výpočet. technika	57,7	48,6	33,5	52,2	48,8	44,8
Architektura a stavebnictví	55,6	54,6	34,5	51,6	62,4	39,8
Ostatní technické vědy a nauky	51,9	51,6	31,3	49,6	52,7	36,0
Zemědělsko-lesnické a veter. vědy a nauky	66,9	63,6	26,0	55,1	59,8	21,2
Zdravotnictví, lékař. a farm. vědy a nauky	63,5	72,8	64,5	51,1	80,3	49,5
Humanitní vědy a nauky	60,1	39,3	38,9	51,0	40,5	41,6
Ekonomie, ekonomika a administrativa	53,7	37,9	26,2	53,1	49,0	31,2
Právo, právní a veřejnosprávní činnost	57,0	62,4	55,8	45,9	58,8	68,2
Vzdělávání a sport	47,2	67,0	18,9	45,8	67,5	22,1
Vědy a nauky o kultuře a umění	60,0	56,3	48,2	39,8	47,4	36,7
Typ vzdělání						
bakalářský (Bc.)	52,5	56,7	25,3	47,5	61,1	26,5
magisterský (Mgr., Ing. apod.)	53,9	51,8	31,7	51,6	52,7	38,4
doktorský (Ph.D.)	61,6	50,3	43,9	45,8	53,5	55,1
Celkem	54,0	52,3	31,3	50,3	55,0	35,8

Poměrně výrazně odlišně a v souladu s očekáváním vnímají své studijní obory absolventi podle typů vzdělání. Zatímco bakaláři vnímají zaměřenost svého studijního programu na budoucí profesní uplatnění podstatně častěji než magistři či doktoři, prestižnost z akademického hlediska naopak hodnotí bakaláři podstatně hůře než magistři a zejména doktoři.

6 PROFESNÍ ÚSPĚCH

Profesní úspěch absolventů vysokých škol lze popsat a hodnotit pomocí řady indikátorů. V řadě studií jsou brána v úvahu pouze objektivní měřítka, jako je například zaměstnanecký status nebo výše příjmu. Takovéto přístupy však do jisté míry ignorují, že absolventi mají různé představy o své pracovní kariéře, rozličné

hodnoty a preference, v rámci kterých hrají významnou roli i jiné faktory, jako je například míra autonomie pracovního místa, jistota pracovního místa, možnost se dále rozvíjet a podobně. V zásadě tak pro účely zjišťování míry profesního úspěchu můžeme rozlišit dva druhy indikátorů – objektivní a subjektivní. Mezi objektivní indikátory lze kromě výše uvedeného příjmu a zaměstnaneckého statusu zařadit také délku hledání první práce, dobu mezi ukončením školy a nástupem do první práce a různé míry snažící se objektivně vyjádřit kvalifikační náročnost nebo sociální status pracovní pozice. Na druhé straně mezi subjektivní indikátory lze zařadit kromě zmíněných tří (autonomie a jistota pracovního místa a možnost dalšího rozvoje) také: využití znalostí a schopností v zaměstnání, vhodnost pracovní pozice s ohledem na dosaženou úroveň vzdělání, celková spokojenost v práci a další pracovní perspektiva.

Pro hodnocení změn v profesním úspěchu absolventů bylo z dat šetření REFLEX 2006 a REFLEX 2010 vybráno a spočítáno celkem pět indikátorů – dva objektivní a tři subjektivní. Prvním objektivním indikátorem je měsíční příjem ze zaměstnání vykonávaného v době šetření⁵. Druhým je Mezinárodní index socioekonomického statusu povolání, tedy tzv. ISEI⁶, který vzhledem ke svému založení (způsobu konstrukce) dobře slouží jako míra kvalifikační náročnosti pracovních pozic. První subjektivní indikátor je vyjádřen otázkou na to, jaké je nejvhodnější vzdělání pro vykonávanou pracovní pozici.⁷ Druhým subjektivním indikátorem je míra spokojenosti v zaměstnání.⁸ Poslední indikátor nazveme „kvalitativní aspekty práce“; je složen ze čtyř otázek.⁹

Průměrný měsíční příjem ze všech pracovních činností absolventů 4 až 5 let po absolvování činil podle dat REFLEXu 2006 téměř 28 tisíc korun. Rozdíly mezi jednotlivými studijními obory byly poměrně značné. O více jak 20% než průměr byl vyšší průměrný příjem absolventů Informatických oborů a Elektrotechniky, telekomunikačních a výpočetní techniky. Výrazně nadprůměrný měli příjem také ab-

- 5 Otázka na příjem byla formulována takto: Jaký je Váš celkový hrubý měsíční příjem včetně odměn a přesčasů z hlavního zaměstnání? V případě, že především podnikáte, přepočítejte roční příjem na měsíční. Respondent mohl vybrat jeden ze 17 nabízených intervalů od „do 10.000 Kč“ do „100.000 Kč a více“.
- 6 Jde o kontinuální míru sloužící k měření sociálního postavení člověka na základě jeho zaměstnání. ISEI je zkonstruován z Mezinárodní standardní klasifikace povolání ISCO (zahrnující celkem 271 kategorií), založené na zaměstnání a kvalifikaci člověka. ISEI nepracuje s prestiží zaměstnání, zajímá ho pouze vztah mezi vzděláním respondenta, zaměstnáním a z něj pocházejícím příjmem. Hodnoty ISEI se pohybují mezi úrovní 10 a 90.
- 7 V dotaznících šetření REFLEX 2006 a REFLEX 2010 mohl respondent volit jednu ze sedmi možných odpovědí. Pro účely naší analýzy byly však výsledky zredukovány na pět kategorií - Doktorský stupeň (Ph.D.), Magisterské vzdělání (Ing., Mgr. apod.), Bakalářské vzdělání, Vyšší odborná škola a Střední škola a nižší.
- 8 Znění otázky v obou šetřeních bylo: Jak jste s Vaší současnou prací spokojen/a? Respondenti mohli volit na 5-bodové škále od nabídky velmi nespokojen/a po velmi spokojen/a.
- 9 Respondent měl za úkol uvést, do jaké míry jsou pro jeho pracovní pozici charakteristické tyto aspekty: samostatnost práce, jistota pracovního místa, příležitost učit se nové věci a dobrá pracovní perspektiva / příležitost k povýšení. Mohl volit na 5bodové škále od nabídky zcela nedůležité po velmi důležité.

solventi Ekonomických oborů. Nejnižší finanční příjem se naopak vyskytoval v Zemědělsko-lesnických a veterinárních oborech, ve Vzdělávání a sportu a v Kultuře a umění.

Podle dat z REFLEXu 2010 se průměrný plat absolventa zvedl na více jak 31,5 tisíce korun. Jde tedy o nárůst zhruba o 14%. Pro srovnání podle dat ČSÚ vzrostla průměrná mzda v ČR mezi 2. čtvrtletím 2006 a 3. čtvrtletím 2010¹⁰ z 19.300 na 23.655, tedy asi o 22%. Příjmy absolventů vysokých škol tedy rostly o něco pomaleji, na druhou stranu jsou stále znatelně vyšší než průměrné. K největšímu nárůstu platu došlo v oborové skupině Právo, právní a veřejnosprávní činnost, díky čemuž se také v roce 2010 stala oborovou skupinou s největšími příjmy. Nejméně vzrostl příjem absolventům Zdravotnictví, nejmenší příjmy jsou však stále ve stejných oborech jako v roce 2006.

Z finančního pohledu se jistě vyplatí vystudovat alespoň magisterské studium. Výhoda absolventů 4 až 5 let po absolvování není oproti absolventům bakalářského studia avšak zase až tak výrazná (14% v roce 2006, 17% v roce 2007). Jedním z důvodů určitě může být, že bakalářské studium často slouží jako dodatečný způsob získání diplomu pro lidi, kteří jsou v pracovním procesu již delší dobu.¹¹

Tab. 4: Profesionální úspěch, objektivní indikátory – Příjem a ISEI

Obor vzdělání	Měsíční příjem v Kč		ISEI	
	2006	2010	2006	2010
Přírodní vědy a nauky	25242	27531	68,9	64,9
Informatické obory	35771	39407	69,1	66,7
Strojirenství, hornictví a hutnictví	27727	30912	65,2	59,7
Elektrotech., telekom. a výpočet. technika	33424	35843	68,0	62,0
Architektura a stavebnictví	27895	31478	67,9	63,9
Ostatní technické vědy a nauky	25589	31108	65,4	60,7
Zemědělsko-lesnické a veter. vědy a nauky	20093	23895	66,2	56,8
Zdravotnictví, lékař. a farm. vědy a nauky	27118	28096	77,2	62,2
Humanitní vědy a nauky	22013	27487	61,4	57,8
Ekonomie, ekonomika a administrativa	32509	37887	65,1	59,2
Právo, právní a veřejnosprávní činnost	29583	40408	71,7	74,4
Vzdělávání a sport	21800	25339	63,9	59,9
Vědy a nauky o kultuře a umění	21180	22923	62,2	61,8
Typ vzdělání				
Bakalářský (Bc.)	24616	28217	59,6	54,9
Magisterský (Mgr., Ing. apod.)	28034	32996	66,8	62,7
Doktorský (Ph.D.)	30534	31200	71,9	70,0
Celkem	27721	31641	66,3	61,0

Abychom mohli změřit míru změny mezi pracovními pozicemi zaujímanými absolventy vysokých škol různých oborů a typů vzdělání v polovině desetiletí a v současnosti, využijeme Mezinárodní index socioekonomického statusu povolání, tedy tzv. ISEI. Analýza ukazuje, že absolventi z let 2001 a 2002 pracovali v zaměstnáních

¹⁰ Jde o čtvrtletí, která přibližně odpovídají obdobím, kdy byla sbírána data z šetření REFLEX 2006 a REFLEX 2010.

¹¹ Průměrný věk při absolvování absolventů bakalářského studijního programu činil podle dat REFLEXu 2010 28,0 let, zatímco u absolventů magisterského studijního programu to bylo pouze 26,3 let.

vykonávaných po 4 až 5 letech v průměru se znatelně vyšším socioekonomickým statusem než absolventi z let 2005 a 2006. Rozdíl na škále ISEI činí více jak 5 bodů. Tato změna je částečně vysvětlitelná zvýšeným podílem bakalářů mezi absolventy, protože ti v průměru nastupují na pozice s horším socioekonomickým statusem než magistři. Hodnoty však poklesly pro všechny úrovně vysokoškolského vzdělání. U bakalářské téměř o 5 bodů, u magisterské o více jak 4 body a u doktorské o téměř 2 body. Větší zásluhu na poklesu socioekonomického statusu tak pravděpodobně bude mít masifikace terciárního vzdělávání a její důsledky. V současném zaměstnání tak mají bakaláři hodnotu ISEI 54,9, magistři 62,7 a doktoři 70,0. Pro srovnání, hodnota ISEI pro absolventy středních škol zakončených maturitou se pohybuje kolem 45.

V zaměstnáních s největší hodnotou socioekonomického statusu pracovali v roce 2006 absolventi Zdravotnictví, následováni absolventy Právnických oborů. Pracovní pozice s nejnižší hodnotou ISEI naopak zastávali absolventi Humanitních věd a nauk a Věd a nauk o kultuře a umění. Podle dat z roku 2010 došlo k největšímu zhoršení ve Zdravotnických oborech. Nebylo to však způsobeno zhoršením uplatnitelnosti absolventů, roli tu hrál výrazný nárůst podílu absolventů bakalářského studijního programu v těchto oborech. Bakalářské programy jsou totiž v této oblasti zaměřeny na zcela jiné pracovní pozice než programy magisterské. Ke zlepšení hodnoty ISEI došlo pouze u Právnických oborů, jejichž absolventi v roce 2010 pracovali na pozicích s nejvyšším socioekonomickým statusem. Na pozicích naopak s nejmenším ISEI pracovali opět absolventi Humanitních věd a nauk a Věd a nauk o kultuře a umění a také absolventi Strojářství, hornictví a hutnictví.

Do jisté míry podobnou věc jako měří index ISEI lze vyjádřit pomocí otázky na nejvhodnější vzdělání pro vykonávanou pracovní pozici. Rozdíl samozřejmě spočívá v tom, že v tomto případě jde o subjektivní hodnocení vykonávané respondentem. Jako měřítko úspěšnosti bylo chápáno, zda absolvent pracuje na pozici, pro niž nejvhodnější úroveň vzdělání je buď stejná, nebo vyšší. Zatímco v roce 2006 takovou práci zastávalo zhruba 89% absolventů, o čtyři roky později tomu bylo již pouze u necelých 86% absolventů. I subjektivní hodnocení do jisté míry potvrzuje mírně zhoršující se pozici absolventů vysokých škol na trhu práce, kdy se jim ne tak často daří najít práci, která by odpovídala jejich úrovni vzdělání. K zhoršení došlo jak u bakalářů, tak u magistrů, stále si však velká většina z nich je schopna najít odpovídající práci. To příliš neplatí u absolventů doktorského studijního programu, kteří práci určenou pro doktory hledají poměrně obtížně; na druhou stranu došlo v tomto ohledu během posledních čtyř let ke znatelnému zlepšení.

Pokud se zaměříme na obory vzdělání, zjišťujeme mezi nimi zajímavé rozdíly. V roce 2006 měli největší problémy najít si práci odpovídající úrovni absolventi Zemědělsko-lesnických oborů a Kulturních a uměleckých oborů, a naopak nejčastěji se vyskytovali na odpovídající pracovní pozici absolventi Přírodních věd a nauk a Zdravotnických oborů. Právě u těchto dvou oborových skupin však došlo podle dat z roku 2010 k největšímu poklesu. Na alespoň stejné úrovni jako je úroveň dosaženého vzdělání pracovali v roce 2010 absolventi Právnických oborů a oboru Vzdělávání a sport. Nejméně často se dařilo získat odpovídající zaměstnání absol-

ventům oborové skupiny Zemědělsko-lesnické a veterinární vědy a nauky.

Tab. 4: Profesionální úspěch, subjektivní indikátory – Úroveň práce, Spokojenost s prací a Kvalitativní aspekty práce (v %)

Obor vzdělání	Úroveň práce		Spokojenost s prací		Kvalitativní aspekty práce	
	2006	2010	2006	2010	2006	2010
Přírodní vědy a nauky	92,5	85,6	73,9	70,4	74,6	64,5
Informatické obory	87,5	89,3	71,8	72,8	74,6	63,8
Strojrenství, hornictví a hutnictví	87,2	85,3	68,0	64,2	72,2	62,5
Elektrotech., telekom. a výpočet. technika	91,5	87,5	71,2	70,3	72,7	66,6
Architektura a stavebnictví	91,2	87,7	69,5	69,6	72,4	65,9
Ostatní technické vědy a nauky	88,2	84,9	68,3	70,5	73,5	67,2
Zemědělsko-lesnické a veter. vědy a nauky	79,5	76,2	68,4	70,7	72,5	66,1
Zdravotnictví, lékař. a farm. vědy a nauky	94,3	86,2	72,4	71,3	74,5	68,7
Humanitní vědy a nauky	85,8	83,1	70,7	69,5	72,7	64,6
Ekonomie, ekonomika a administrativa	86,1	85,6	71,5	72,3	72,5	67,0
Právo, právní a veřejnosprávní činnost	91,9	95,6	73,0	73,9	71,1	67,4
Vzdělávání a sport	92,1	90,7	71,1	77,0	73,0	69,3
Vědy a nauky o kultuře a umění	75,7	87,4	69,8	69,4	69,1	63,0
Typ vzdělání						
Bakalářský (Bc.)	86,9	84,5	67,6	72,5	71,3	66,3
Magisterský (Mgr., Ing. apod.)	90,6	87,4	71,1	70,7	72,8	66,5
Doktorský (Ph.D.)	49,7	64,4	78,8	72,2	79,2	68,4
Celkem	89,0	85,8	70,9	71,3	72,8	66,5

Pozn. 1: Indikátor Úroveň práce je spočítán jako podíl osob pracujících na pozicích, jejichž nejnižší úroveň vzdělání je stejná nebo vyšší než dosažená úroveň vzdělání respondenta.

Pozn. 2: Indikátor Spokojenost s prací je získán převedením 5-bodové škály odpovědí o celkové spokojenosti s prací na procenta tak, že odpovědi velmi nespokojen je přiřazena hodnota 0%, odpovědi velmi spokojen hodnota 100% a prostředním třem odpovědím 25%, 50% a 75%. Z těchto procentních hodnot byl pak spočítán průměr pro všechny kategorie uvedené v tabulce.

Pozn. 3: Indikátor Kvalitativní aspekty práce je získán převedením 5-bodové škály odpovědí na sadu čtyř otázek zabývajících se aspekty práce na procenta tak, že odpovědi zcela nedůležité je přiřazena hodnota 0%, odpovědi zcela důležité hodnota 100% a prostředním třem odpovědím 25%, 50% a 75%. Z těchto procentních hodnot byl pak spočítán průměr pro všechny kategorie uvedené v tabulce.

Dalším kvalitativním měřítkem profesionálního úspěchu je celková spokojenost s vykonávanou prací. Tento indikátor by mohl být chápán jako nejdůležitější, protože celková spokojenost v sobě zahrnuje spokojenost s dalšími podoblastmi – tedy například, jestli člověk dostává odpovídající plat, jestli zaměstnání odpovídá jeho vzdělání, jestli má možnost seberealizace apod. Problémem je, že většina lidí má tendenci se při otázkách na celkovou spokojenost umisťovat někde do mírného nadprůměru – vyjadřují názor, že jsou v podstatě celkem spokojeni. Takové posuzování má však spíše co dělat s obecnou tendencí lidské psychiky, než se snahou objektivně posoudit situaci. Proto tyto otázky většinou ne příliš dobře diferencují

a ani data z výzkumů REFLEX 2006 a REFLEX 2010 nejsou výjimkou. Nárůstem spokojenosti bakalářů a poklesem spokojenosti absolventů doktorského studia došlo k smazání rozdílů mezi jednotlivými typy vzdělání. Mezi jednotlivými oborovými skupinami je variabilita také poměrně malá, rozhodně to však neznamená, že by rozdíly mezi absolventy nejspokojenějších oborových skupin a těch nejméně spokojených nebyly statisticky významné, a to i na hladině významnosti 0,01. V roce 2010 byli zřetelně nejspokojenějšími ve svém zaměstnání absolventi oborové skupiny Vzdělání a sport, a naopak ztlačně nejméně spokojeni byli absolventi Strojírenských, hornických a hutnických oborů.

Index kvalitativních aspektů práce trpí obdobným problémem jako indikátor spokojenosti s prací. Málo diferencuje. Stejně jako u spokojenosti s prací hodnotí v roce 2010 nejpozitivněji i aspekty své práce absolventi Vzdělávání a sportu a nejvíce negativně absolventi Strojírenství, hornictví a hutnictví. Nejzajímavější zjištění z analýzy tohoto indikátoru plyne z jeho významného zhoršení mezi roky 2006 a 2010. Tento pokles je způsoben zejména významným snížením vnímání jistoty pracovního místa a pracovní perspektivy či možnosti povýšení. Tyto výsledky jsou plně v souladu s očekávaným vlivem ekonomické krize, kdy se lidé o svoji pozici více bojí a méně často očekávají nějaký kariérní vzestup.

7 KTERÉ FAKTORY NAPOMÁHAJÍ PROFESNÍMU ÚSPĚCHU?

Mají způsoby preferované výuky nebo celkové zaměření studijního programu výrazný vliv na profesionální úspěch i při uvážení oborových odlišností, rozdílného stupně vzdělání, osobních či demografických charakteristik? Přetrvávají výše nastíněné rozdíly mezi studijními obory i při kontrole přes ostatní proměnné? Jakou roli hraje příslušnost k pohlaví? Na takové otázky se snaží odpovědět tato kapitola, ve které jsou využity poznatky a výpočty kapitol předchozích.

K účelu rozpoznání vlivu zaměření studijního programu, způsobu výuky, oboru a typu vzdělání použijeme lineární regresní analýzu. Pro tyto účely byla proměnná týkající se vystudovaného oboru o 14 kategoriích převedena na 14 binárních proměnných, přičemž jako referenční proměnná byla zvolena proměnná „Jiné obory“. Obdobně proměnná postihující typ vzdělání byla převedena na 3 binární proměnné a jako referenční proměnná byla zvolena proměnná „Doktorské vzdělání“. Kromě zmíněných skupin proměnných budou do analýzy zařazeny dvě proměnné vypočítávající o snaze či vynaloženém úsilí absolventů během studia a o kvalitě studentů (vyjádřené jejich studijními výsledky) a dále dvě demografické proměnné – pohlaví a věk. Snaha byla v obou šetřeních vyjádřena dvěma otázkami. Za první - Studoval jste navíc nad vyžadované penzum nutné ke zkouškám? Za druhé - Usiloval jste o co možná nejlepší známky?¹² Výsledný index byl spočten jako průměr z těchto dvou proměnných. Pohlaví je důležitá kontrolní proměnná, protože je obecně známo, že ženy jsou na pracovním trhu znevýhodněny.

Celkem bylo vytvořeno 10 modelů regresní analýzy, vždy jeden pro každý indi-

¹² V obou případech mohl respondent odpovídat na 5-bodové škále od nabídky rozhodně ne po rozhodně ano.

kátor profesního úspěchu a pro obě šetření. První dva modely byly spočteny pro určení vztahu mezi řadou výše zmíněných proměnných a měsíčním finančním příjmem z výdělečné činnosti. Podíl vysvětlené variance měsíčního příjmu regresním modelem je podle dat z roku 2006 téměř 19%, podle dat z roku 2010 něco málo přes 14%. To se na první pohled nezdá mnoho, v porovnání s ostatními modely, které budou popsány následně, jde však o poměrně vysokou hodnotu. Mezi obory se nejvíce vyplatí studovat Ekonomii, Informatické obory a podle dat z roku 2010 také Právo. Absolventi bakalářského typu vzdělání pobírají významně nižší plat než magistři nebo doktoři. Mezi těmi naopak statisticky významný rozdíl není. Z ostatních proměnných k vyššímu platu významně přispívá studium prestižního studijního programu a dobré studijní výsledky. Potvrzuje se, že ženy jsou poměrně výrazně platově znevýhodněny, a to i když jsou vzaty v úvahu oborové a typové strukturální rozdíly. Příjem roste také s věkem. Neukazuje se žádný statisticky významný pozitivní vliv mezi důrazem na určitý způsob výuky a příjmem.

Tab. 5: Profesní úspěch, objektivní indikátory – Příjem a ISEI, výsledky lineární regrese, matice beta koeficientů

Závislá proměnná	Měsíční příjem v Kč		ISEI	
	2006	2010	2006	2010
<i>Zaměření studijního programu</i>				
Široce zaměřen	-0,002	-0,010	-0,005	0,016
Zaměřen na budoucí prof. uplatnění	-0,025 *	-0,050 **	0,003	0,005
Prestižní z akademického hlediska	0,064 **	0,077 **	0,075 **	0,149 **
<i>Způsoby výuky</i>				
Individuální učení	-0,022	-0,034 **	-0,049 **	-0,092 **
Výuka zaměřená na profesi a praxi	-0,012	0,001	-0,008	0,000
Teorie	-0,055 **	-0,027 *	-0,041 **	-0,039 **
<i>Individuální charakteristiky</i>				
Snaha na VŠ	-0,028	-0,062 **	0,013	0,016
Studijní výsledky na VŠ	0,084 **	0,094 **	0,027	0,023
<i>Obor vzdělání (ref. Jiné obory)</i>				
Přírodní vědy a nauky	-0,051 **	-0,003	0,047 *	0,037 *
Informatické obory	0,059 **	0,084 **	0,060 **	0,068 **
Strojirenství, hornictví a hutnictví	-0,050	0,010	-0,026	-0,005
Elektrotech., telekom. a výpočet. technika	0,038	0,044 *	0,046	-0,025
Architektura a stavebnictví	-0,069 **	0,002	0,044	-0,004
Ostatní technické vědy a nauky	-0,067 **	0,014	0,002	-0,043 *
Zemědělsko-lesnické a veter. vědy a nauky	-0,132 **	-0,038 *	0,009	-0,053 **
Zdravotnictví, lékař. a farm. vědy a nauky	-0,010	0,035	0,269 **	0,033
Humanitní vědy a nauky	-0,100 **	-0,008	-0,051 *	-0,046 *
Ekonomie, ekonomika a administrativa	0,115 **	0,222 **	-0,008	-0,033
Právo, právní a veřejnosprávní činnost	0,005	0,095 **	0,119 **	0,141 **
Vzdělávání a sport	-0,179 **	-0,032	-0,045	0,005
Vědy a nauky o kultuře a umění	-0,055 **	-0,037 **	-0,027	0,008
<i>Typ vzdělání (ref. Doktorský (Ph.D.))</i>				
Bakalářský (Bc.)	-0,102 **	-0,074 *	-0,286 **	-0,386 **
Magisterský (Mgr., Ing. apod.)	-0,013	0,025	-0,109 **	-0,182 **
<i>Demografické charakteristiky</i>				
Zenské pohlaví	-0,205 **	-0,202 **	-0,047 **	-0,091 **
Věk	0,097 **	0,087 **	-0,038 **	-0,070 **
R ²	0,189	0,142	0,183	0,166

Pozn.: ** významné na hladině významnosti 0,01, * významné na hladině významnosti 0,05

Modely popisující vliv na výši socioekonomického statusu vyjádřeného indexem

ISEI vysvětlují jeho varianci z více jak 18 % pro rok 2006 a z téměř 17 % v roce 2010. Jedná se o podobné hodnoty jako v případě příjmu. Vůči referenční proměnné má na hodnotu ISEI statisticky významný pozitivní vliv v obou zkoumaných letech absolvování Právnických a Informatických oborů. Model také ukazuje, že pokles hodnot ISEI u absolventů Zdravotnictví není způsoben jen výrazným nárůstem počtu bakalářů v této oborové skupině. Vztah mezi typem vzdělání a socioekonomickým statutem je signifikantní. Bakaláři mají i při kontrole přes ostatní proměnné index ISEI významně nižší než magistři a ti dále nižší než doktoři. Ženy pracují v profesích s nižším socioekonomickým statutem. Poměrně výrazný pozitivní vliv pak má absolutorium prestižního studijního programu. Naopak, stejně jako v případě modelu pro výši měsíčního příjmu, vliv žádného z posuzovaných způsobů výuky není signifikantní a zároveň pozitivní.

Prvním vysvětlovaným subjektivním indikátorem profesního úspěchu je úroveň práce¹³. Model, vytvořený pro vysvětlení variance tohoto indikátoru, vysvětluje podle dat z roku 2006 pouze necelých 9 % variance, avšak podle dat REFLEXu 2010 více jak 14 % variance. Podle modelu z roku 2010 se mezi obory ukazují větší rozdíly než v roce 2006. Práci vyžadující nejvyšší vzdělání vykonávají absolventi Ekonomie, Práva, Přírodních a Humanitních věd. Je logické, že nejvýraznější rozdíly jsou mezi jednotlivými typy vzdělání. Absolventi doktorského studia vykonávají práci určenou pro doktory mnohem častěji než magistři či bakaláři bez ohledu na ostatní charakteristiky. I u takto subjektivně měřeného profesního úspěchu jsou významným způsobem znevýhodněny ženy a pozitivně působí absolvování prestižního studijního programu. Na rozdíl od objektivních indikátorů se zde ukazuje pozitivní vliv důrazu na jeden ze způsobů výuky, a to výuky zaměřené na profesi a praxi.

Modely pro poslední dva subjektivní indikátory profesního úspěchu, tj. spokojenost s prací a kvalitativní aspekty práce, spojuje především to, že vysvětlují pouze velmi malé procento (mezi 2 % až 4 %) variance vysvětlované proměnné. To je zejména způsobeno velice malým (v roce 2010 dokonce statisticky nevýznamným) vlivem typu vzdělání a obdobně nevýrazným vlivem oborových rozdílů. Nejvíce spokojeni jsou se svojí prací a nejlépe hodnotí aspekty své práce absolventi Vzdělávacích a Ekonomických oborů. Zajímavé je, že kvalitativní aspekty práce vnímají lépe ženy než muži. Jako statisticky významný pozitivní vliv na spokojenost s prací i hodnocení kvalitativních aspektů práce se ukazuje absolvování programu, kde byla výuka zaměřena na profesi a praxi. Podobně působí také zaměření programu na budoucí profesní uplatnění a jeho akademická prestiž.

13 Protože model kontroluje pro proměnou typ dosaženého vzdělání, není v modelu proměnná úroveň práce používána ve formě, jak je představena v 6. kapitole. Namísto toho je proměnná uvažována jako kontinuální škála, kde mezi jednotlivými kategoriemi (SŠ a nižší, VOŠ, Bc., Mgr. Ph.D.) jsou stejné rozdíly.

Tab. 6: Profesní úspěch, subjektivní indikátory – Úroveň práce, Spokojenost s prací a Kvalitativní aspekty práce; výsledky lineární regresní analýzy, matice beta koeficientů

Závislá proměnná	Úroveň práce		Spokojenost s prací		Kval. aspekty práce	
	2006	2010	2006	2010	2006	2010
Zaměření studijního programu						
Široce zaměřen	-0,006	-0,032 **	0,005	0,008	0,021	0,020
Zaměřen na budoucí prof. uplatnění	0,018	0,034 *	0,057 **	0,079 **	0,048 **	0,056 **
Prestižní z akademického hlediska	0,023	0,073 **	0,035 *	0,046 **	0,058 **	0,088 **
Způsoby výuky						
Individuální učení	0,005	-0,010	0,007	-0,020	0,022	0,019
Výuka zaměřená na profesi a praxi	0,024	0,054 **	0,052 **	0,057 **	0,079 **	0,074 **
Teorie	-0,003	0,006	0,036 *	0,017	0,036 *	0,011
Individuální charakteristiky						
Snaha na VŠ	0,018	0,013	-0,022	-0,025	-0,013	0,000
Studijní výsledky na VŠ	0,072 **	0,068 **	0,066 **	0,074 **	0,049 **	0,038 **
Obor vzdělání (ref. Jiné obory)						
Přírodní vědy a nauky	0,057 **	0,066 **	-0,032	0,029	0,007	-0,013
Informatické obory	-0,009	0,028	-0,037	0,065 **	0,032	0,001
Strojrenství, hornictví a hutnictví	-0,047	0,023	-0,094 **	-0,017	0,008	-0,019
Elektrotech., telekom. a výpočet. technika	0,016	0,032	-0,070 *	0,054 **	0,025	0,032
Architektura a stavebnictví	-0,020	0,012	-0,087 **	0,025	-0,007	0,015
Ostatní technické vědy a nauky	0,005	0,022	-0,093 **	0,058 **	0,001	0,037 *
Zemědělsko-lesnické a veter. vědy a nauky	-0,057 **	-0,006	-0,059 **	0,040 *	-0,015	0,019
Zdravotnictví, lékař. a farm. vědy a nauky	0,056 *	-0,014	-0,080 **	0,012	-0,037	0,005
Humanitní vědy a nauky	0,008	0,065 **	-0,051 *	0,041 *	-0,020	-0,008
Ekonomie, ekonomika a administrativa	-0,007	0,077 **	-0,079	0,116 **	-0,002	0,062 **
Právo, právní a veřejnosprávní činnost	-0,003	0,067 **	-0,027	0,058 **	-0,018	0,028
Vzdělávání a sport	0,013	0,061 **	-0,111 **	0,118 **	-0,044	0,065 **
Vědy a nauky o kultuře a umění	-0,027	0,045 **	-0,041 *	0,012	-0,044 **	-0,018
Typ vzdělání (ref. Doktorský (Ph.D.))						
Bakalářský (Bc.)	-0,396 **	-0,565 **	-0,129 **	-0,004	-0,134 **	-0,051
Magisterský (Mgr., Ing. apod.)	-0,223 **	-0,327 **	-0,090 **	-0,028	-0,122 **	-0,054
Demografické charakteristiky						
Zenské pohlaví	-0,046 **	-0,131 **	0,000	0,013	0,107 **	0,038 **
Věk	-0,009	0,042 **	0,004	0,050 **	0,032 *	0,014
R ²	0,085	0,143	0,025	0,039	0,038	0,038

Pozn.: ** významné na hladině významnosti 0,01, * významné na hladině významnosti 0,05

8 SHRNUÍ

Současný výzkum v oblasti přechodu absolventů vysokých škol na trh práce se snaží přispět k poznání faktorů, které jsou významné pro uplatnění absolventů na pracovním trhu a pro jejich kariéru. Využité datové soubory ze šetření REFLEX v letech 2006 a 2010 obsahují rozsáhlé informace o charakteristikách studia absolventů škol. Zaměření studijního programu jsme postihli šíří zaměření studijního programu, mírou zaměření na budoucí profesní uplatnění a mírou prestižnosti programu z akademického hlediska. Způsoby výuky jsme posuzovali na základě charakteristik, jako je vytváření vlastních textů, ústní prezentace studentů, účast na projektech a vlastní řešení problémů, práce ve skupinách, stáže a praxe, získávání praktických dovedností, účast na výzkumných projektech, přednášky, získávání teoretických znalostí, učitel jako hlavní zdroj informací. Na základě faktorové analýzy byly charakteristiky způsobů výuky redukovány na tři: míru individuálního učení, míru výuky zaměřené na profesi a praxi a podíl teorie ve studiu. Ve výpočtech jsme uvažovali také rozdíly v individuálních charakteristikách absolventů, jako je jejich vynaložené studijní úsilí a dosažené výsledky. Posuzovali jsme rovněž rozdíly

mezi obory a typy vzdělání a do výpočtů byly zahrnuty také základní demografické charakteristiky, věk a pohlaví.

Výsledky týkající se posuzovaných charakteristik zaměření studijního programu mezi roky 2006 a 2010 nebyly tak konzistentní jako v případech způsobů výuky. Vnímání zaměření studijních programů se v některých oborech poměrně změnilo. Nejširší zaměření má podle svých absolventů skupina oborů Zemědělsko-lesnické a veterinární vědy a nauky, nejvyšší míru zaměření na budoucí profesní uplatnění má skupina oborů Zdravotnictví, lékařské a farmaceutické vědy a nauky. Jako nejprestižnější z akademického hlediska je vnímáno studium oborů ve skupině Práva, právní a veřejnosprávní činnost.

Pro účely měření profesního úspěchu bylo vybráno a spočítáno celkem pět indikátorů – dva objektivní a tři subjektivní. Prvním objektivním indikátorem je měsíční příjem ze zaměstnání vykonávaného v době šetření, druhým je Mezinárodní index socioekonomického statusu povolání, tedy tzv. ISEI. První subjektivní indikátor je nejvhodnější vzdělání pro vykonávanou pracovní pozici, druhým míra spokojenosti v zaměstnání a třetím kvalitativní aspekty práce. Vývoj u většiny těchto indikátorů potvrzuje, že začíná docházet ke zhoršení postavení absolventů vysokých škol na trhu práce. Průměrné příjmy nerostly tak rychle jako v celé České republice, došlo k významnému snížení socioekonomického statusu profesí, ve kterých jsou absolventi zaměstnáni, menší podíl jich má zaměstnání odpovídající jejich úrovni vzdělání a absolventi také hůře vnímají některé kvalitativní aspekty své práce. Tyto změny se udály u naprosté většiny oborů, jde tedy o jev působící napříč strukturou. Příčiny přitom lze hledat zejména v rostoucí masifikaci vysokoškolského vzdělávání u nás, částečně se ve změnách projevila i ekonomická krize.

Pro určení vlivu zaměření studijního programu, způsobů výuky, oboru a typu vzdělání na profesní úspěch vyjádřený pěti indikátory bylo vytvořeno celkem deset modelů lineární regresní analýzy. Analýza výsledků přinesla několik důležitých poznatků. Za prvé, zkoumané charakteristiky mnohem lépe vysvětlují varianci v objektivních indikátorech, i když do jisté míry to platí i pro jeden indikátor subjektivní, nejvhodnější vzdělání pro vykonávanou pracovní pozici. V těchto třech indikátorech hraje poměrně výraznou roli typ dosaženého vzdělání. Signifikantní rozdíly mezi obory se ukazují ve všech modelech. Podle objektivních indikátorů přináší profesní úspěch zejména studium oborových skupin Právo, právní a veřejnosprávní činnost, Informatické obory a v roce 2006 také Ekonomie, ekonomika a administrativa. Podle subjektivních indikátorů se nejvíce vyplatí studovat zejména obory Ekonomie, ekonomika a administrativa a obory ze skupiny oborů Vzdělávání a sport. Rozdílné způsoby výuky se podle výpovědí absolventů příliš neprojevují v následném úspěchu v pracovním životě. Do jisté míry se však ukazuje, že pokud je ve výuce kladen důraz na takové způsoby výuky, jako jsou stáže, praxe, výcvik a získávání praktických zkušeností a dovedností a účast ve výzkumných projektech, pak to má v porovnání s jinými způsoby výuky pozitivní vliv na následné pracovní uplatnění. Ukazuje se také, že pozitivní roli má studium z akademického hlediska prestižního studijního programu¹⁴. V rámci demografických charakteristik se potvrzuje, že být

14 Jedním z vysvětlení pro tento jev může být, že zaměstnavatelé pravděpodobně mají tendenci

ženou je na trhu práce nevýhodou – v průměru mají nižší plat, nižší pracovní pozice a pracují v méně kvalifikačně náročných zaměstnáních. Přesto však vnímají svoji práci pozitivněji než muži. Rovněž se ukazuje, že rozdíly v kvalitě studentů, vyjádřené studijním prospěchem, se do jisté míry přenášejí i do profesního života.

I přes tyto cenné poznatky vyplývající z předložené analýzy je v tomto článku postihnuta jen část velice komplexní problematiky vztahu mezi studiem vysoké školy a profesními úspěchy v pracovním životě. Významnou součástí příštích analýz bude zejména analýza vztahu mezi kompetencemi nabytými studiem na vysoké škole a kompetencemi požadovanými v zaměstnání, vliv kvality učitelů na získání těchto kompetencí anebo analýza vztahu mezi vystudovaným oborem a oborem povolání. Další výzkum bude také tedy směřovat k přesnějším vysvětlení v článku zjištěných mezioborových rozdílů. Problematika uplatnění absolventů vysokých škol se bude u nás stávat tím závažnější a diskutovanější, čím větší bude jejich počet. Expanze počtu vysokoškoláků přicházejících ze škol na pracovní trh vede totiž k tomu, že již dnes představují početně největší skupinu absolventů (většina z nich má navíc magisterský diplom) a jejich podíl se stále zvyšuje. Při hledání práce to pro absolventy znamená mnohem větší konkurenci. Již v dnešní době se začíná projevovat fakt, že mladí vysokoškoláci budou muset slevit ze svých nároků na kvalifikovanost práce a na mzdu. Začnou totiž obsazovat pracovní místa, která dosud zastávali především středoškoláci, a ti zase budou z trhu práce vytlačovat mladé lidi s nejnižším vzděláním.

LITERATURA

- ALLEN, J.; van der VELDEN, R. (Eds.). *The Flexible Professional in the Knowledge Society: General Results of the REFLEX Project*. Maastricht University, 2007.
- BARRIE, S.C. Understanding what we mean by the generic attributes of graduates. *Higher Education*, 2006, roč. 51, s. 215-241.
- GANGL, M. Changing labour markets and early career outcomes: labour market entry in Europe over the past decade. *Work, employment and society*, 2002, roč. 16, č. 1, s. 67-90.
- GIESECKE, J.; SCHINDLER, S. Field of Study and Flexible Work: A Comparison between Germany and the UK. *International Journal of Comparative Sociology*, 2008, roč. 49, č. 4-5, s. 283-304.
- HEIJKE, H.; MENG, Ch. *The effects of higher education programme characteristics on allocation and performance of the graduates: an European view*. ROA-RM-2006/4E. Maastricht, 2006.
- KERCKHOFF, A.C.; RAUDENBUSH, S.W.; GLENNIE, E. Education, cognitive skills and labor force outcomes. *Sociology of Education*, 2001, roč. 74, s. 1-24.
- KOUCKÝ, J.; ZELENKA, M. *Postavení vysokoškoláků a uplatnění absolventů vysokých škol na pracovním trhu 2010*. Praha : SVP Pedagogická fakulta UK, 2010.

---

zaměstnávat na vyšší pozice a lépe ohodnocovat absolventy známějších a prestižnějších vysokých škol než těch méně známých. To se prokázalo například i v německých analýzách uplatnění absolventů (Teichler 2009).

- LINDBERG, M.E. Connection between the differentiation of Higher Education Participation and the Distribution of Occupational Status. *European Societies*, 2007, roč. 9, č. 4.
- LINDBERG, M.E. Higher Education-to-work Transitions in the Knowledge Society: The Initial Transition and Positional Competition Point of View. *Higher Education in Europe*, 2008, roč. 33, č. 4.
- LUIJKX, R.; WOLBERS, M.J.H. The Effects of Non-Employment in Early Work-Life on Subsequent Employment Chances of Individuals in The Netherlands. *European Sociological Review*, 2009, roč. 25, č. 6, s. 647-660.
- OECD. Education at a Glance 2010: OECD Indicators. Paris : OECD, 2010.
- PSACHAROPOULOS, G.; PATRINOS, H.T. Returns to investment in education: a further update. *Education Economics*, 2004, roč. 12, s. 111-134.
- REIMER, D.; NOELKE, C.; KUCEL, A. Labor Market Effects of Field of Study in Comparative Perspective. An Analysis of 22 European Countries. *Int. Journal of Comparative Sociology*, 2008, roč. 49, s. 233-256.
- ROSENBAUM, J. E.; DELUCA, S.; MILLER, S. R.; ROY, K. Pathways to Work: short- and long-term effects of personal and institutional ties. *Sociology of Education*, 1999, roč. 72, s. 179-196.
- RYŠKA, R. Evaluace a přidaná hodnota ve vzdělání. Praha : Pedagogická fakulta UK, 2009.
- SCHOMBURG, H. The Professional Success of Higher Education Graduates. *European Journal of Education*, 2007, roč. 42, s. 35-57.
- TEICHLER, U. Research on the relationship between higher education and the world of work: Past achievements, problems and new challenges. *Higher Education*, 1999, roč. 38, s.169-190.
- TEICHLER, U. Does Higher Education Matter? Lessons from a Comparative Graduate Survey. *European Journal of Education*, 2007, roč. 42, s. 11-34.
- TEICHLER, U. *Higher Education and the World of Work*. Sense Publishers, 2009.
- van der VELDEN, R. K.W.; Wolbers, M. H. J. How much does education matter and why? The effect of education on socio-economic outcomes among school-leavers in the Netherlands. *European Sociological Review*, 2007, roč. 23, č. 1, s. 65-80.
- VERMEULEN, L.; SCHMIDT, H. G. Learning environment, learning process, academic outcomes and career Access of university graduates. *Studies in Higher Education*, 2008, roč. 33, č. 4, s. 431-451.
- WILSON, K. L.; SMITH-LOVIN, L. Scaling the prestige, authority and income potential of college curricula. *Social Science Research*, 1983, roč. 12, č. 159-186.
- WOLBERS, M. H. J. Patterns of Labour Market Entry A Comparative Perspective on School-to-Work Transitions in 11 European Countries. *Acta Sociologica*, 2007, roč. 50, č. 3, s. 189-210.
- ZELENKA, M. Přejít absolventů škol ze vzdělání na pracovní trh. Praha : Pedagogická fakulta UK, 2008.

Zdroje dat

Ministersvo práce a sociálních věcí – data o počtech nezaměstnaných absolventů škol (<http://portal.mpsv.cz/sz/stat/abs/polo>)

REFLEX 2006 - The Flexible Professional in the Knowledge Society

REFLEX 2010 - Zaměstnatelnost a uplatnění absolventů vysokých škol na pracovním trhu a hodnocení získaného vysokoškolského vzdělání

SIMS - Sdružené informace matrik studentů